

PÜSKI SÁNDOR és FELESÉGE, ILUS NÉNI

munkássága a magyar irodalmi és tudományos művek
áldozatos gondozásáért és terjesztéséért
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az egyszerű olvasó talán nem tudja, hogy nemcsak az irodalomnak van története, hanem a könyveknek is. Jobban mondva sorsuk van. S ebben a sorsban az indulásé az egyik döntő pillanat.

Amikor kezünkbe veszünk egy klasszikus könyvet, a legnagyobb természetességgel tekintünk rá, mint a létezés megkerülhetetlen tényére. Csak az írók tudják, hogy a könyv sorsa is csak olyan, mint az emberé. Törékeny, fenyegetett s néha győzedelmes. Ezer erő gyűrné le, s legalább ezeregy kell, hogy segítse. Legelőször is jó bábára van szüksége. S ezért vannak elvetélt könyvek, melyeknek kézírata asztalfiókban hever évekig, évtizedekig, s vannak, amelyek meg sem születnek, pedig megfogantak. De vannak szerencsés könyvek is. Ezeket baráti szerkesztők és könyvkiadók segítették a világra.

A szerencsés irodalmaknak nagy szerkesztői és nagy könyvkiadói is akadnak. Szerkesztők és kiadók, akiknek nem az írás a szenvedélyük, hanem a bábáskodás, a közvetítés. Ez a bábáskodás bonyolult dolog, erre is születni kell. Beletartozik az író pátyolgatásától, bátorításától a szívós, önfeláldozó terjesztői munkáig rengeteg mozzanat. És minden esetben másképpen, mert ezek a bábáskodók épp oly nagy és öntörvényű egyéniségek, mint maguk az írók.

Amiképpen a magyar irodalom érett, nagy irodalom, voltak, s e szűkös időkben reméljük, lesznek is nagy kiadói. Ezek között tartjuk számon a Püski házaspárt, Sándor bácsit és Ilus nénit. Az én életemben már egész korán mitikus lényekként voltak jelen, jóval mielőtt megismertem volna őket. Ők adták ki - első kiadójuk - a Magyar Élet gondozásában, a második világháború éve alatt nagybátyám, Kodolányi János néhány esszéjét. Amikor már elég nagy voltam ahhoz, hogy a polcon sorakozó könyvek között leolvassam a gerincről vagy a címdalról a kiadó nevét, a Magyar Élet Kiadó már nem létezett. A kommunista fordulat éve, 1948 után úgy látszott, mintha végleg lezárult volna Püski Sándorék könyvkiadói pályája. 1952-től 70-ig keramikusként tartották fenn magukat (négy fiút neveltek fel).

Önmagában az első fejezet is elég lett volna ahhoz, hogy beírják nevüket a magyar irodalom történetébe. A szegény parasztcsaládból származó fiatalember, aki 1911. február 3-án született Békésben, a maga erejéből előteremtette a jogi egyetem elvégzéséhez szükséges pénzt, s egyetemista éve alatt amolyan jegyzetkiadóként tartva fenn magát, öntudatlanul belekóstolt

a könyvkiadás örömébe, abba, hogy szellemi értéket mások számára hozzáférhetővé teszünk. Hiszen a kiadó nemcsak az írónak ad, hanem legfőképpen az olvasónak.

Így támadt a harmincas évek végén az a gondolata, hogy feleségével könyvkiadói vállalkozásba fog, s főleg a népi írók nehezebben megjelentethető, üzleti sikert nem ígérő könyveit adja ki. Ha kézbe vesszük a magyar irodalom nagy könyve, *A minőség forradalma* első kiadásának fakó, gyűrött külső borítóját, hátoldaláról a következőket idézhetjük ide — találomra — a Magyar Élet Kiadó listájáról: Erdélyi József: *Zenélő kecske*, Féja Géza: *Régi magyarság*, Kerék Mihály: *A földreform útja*, Kodolányi János: *Esti beszélgetés*, Kovács Imre: *A paraszttételforma csődje*, Sinka István: *Harmincnégy vadalma*, Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*, Szatmári Sándor: *Gulliver utazása Kazahániában*, Takáts Gyula: *Családfa helyett*, Tersánszky Józsi Jenő: *Kakuk Marci*, Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*.

A lista széles skálája feltűnő. A mából visszatekintve, csupa klasszikus - de akkor, Szabó Dezső kivételével, csupa negyven év körüli. Már ismert, elismert hangok, de nem sikerlista. Püski Sándor sohasem gazdagodott meg a könyvkiadásból, pedig bizonyára ez az út is adott volt számára. Ő nem feledte, honnan jött. Olcsón akart értéket adni, hogy a nemzet számára egy új, alulról induló értelmiség kinevelését segíthesse. A Magyar Élet Kiadó tevékenysége egy nemes, progresszív mozgalom auráját segített erősíteni, rendezvényekkel, aktív személyes részvétellel, amelynek csak egyetlen, híres példája a szárszói találkozó megszervezése. Gazdag közegben bontakozott ki, s maga is gazdagította ezt a közeget.

Püskiék nevét - még mindig csak a nevüket - az ötvenes évek végén hallottam sokszor emlegetni családi és baráti körben, szinte csak suttogva. Püski Sándor ekkoriban a Kádár-rendszer börtönében ült, mert néhány barátjával együtt Erdély helyzetéről szerkesztett emlékiratot, hogy felhívja az ENSZ figyelmét az ottani magyarság keserves helyzetére. Az „összeesküvést”, ahogy a kommunista szótár egyik kedvenc szava hívta az ilyen kezdeményezéseket, természetesen „leleplezték”, s a büntetés sem maradhatott el.

Amikor Püski Sándor ismét szabadlábra került, abba a korba jutott, amikor mások — különösen a szerencsésebb népek fiai — nyugdíjba vonulóban sikeres életükre tekintenek vissza. Pedig ekkor kezdődött újra, jó negyed évszázada, az ő igazi életpályája. Engedélyt kért, hogy nyugdíjasként kivándoroljon Amerikában élő fiaihoz. Nem azért, hogy megpihenjen. Hanem azért, hogy feleségével, majd egész családjával ismét létrehozza könyvkiadóját, és létrehozza a világ legjobb magyar könyvkereskedését.

Azt hiszem, hogy alig találkoztam velük azelőtt. New Yorkban ismertem meg őket, 1972-ben, amerikai kutatóévem alatt, első könyvkereskedésükben, amely tulajdonképpen egy első emeleti lakás volt a Manhattan déli vége felé, mindenütt könyvespolcokkal bélelve. Később annyiban változott a helyzet, hogy nem a lakásuk szolgált könyvesboltul, hanem a nagy könyvesbolt lett a lakásuk is. Ez is jelezte, hogy esetükben nem foglalkozásról, hanem életformáról van szó.

Mint annak idején az első kezdéskor, Püskiék lassan Amerikában is zsongó szellemi életet teremtettek maguk körül. Tevékeny részt vállaltak magyar írók és művészek amerikai útjának szervezésében, anyagi támogatásában. 1972—73 telén-tavaszán előbb Csoóri Sándort, Kósa Ferencet kísérték végig a magyar Amerika megannyi városában, majd Sütő András hatalmas sikerű első útja következett. Vitték magukkal mindenhová a szerzők könyveit, s ha nem akadt raktáron, nyomtattak. Így kezdték el ismét a könyvkiadást. Ma is féltve őrzöm a Csoóri és Kósa

útjára kiadott *Biztatót*, egy alkalmi Csoóri-antológiát a szerző dedikációjával — az itthon kiadott könyvek katalógusaiban hiába keresnénk ezt a szükség-szülte, néhány száz oldalas könyvet, amely ma már bizonyosan a gyűjtők kereste ritkaságok közé tartozik.

Püskiéknél a fénykorban minden rangos magyar könyvet meg lehetett kapni, amely Buenos Aires-től Budapestig megjelent. Nem volt, s nem is lesz, sajnos, még sokáig ilyen könyvesbolt. 1985-ben már ebben a legendás nagy boltban láttam őket viszont, a 82. utca sarkán. A földszinten könyvesbolt, alatta raktár, az emeleten pedig lakás és előadóterem, ami egyben szállásul is szolgált a mindig betévedő vendégnek. Itt tartottam én is felolvasást 1985-ben és 1987-ben, s az utóbbi alkalommal itt töltöttem néhány éjszakát egy összecukható ágyban vagy szétnyitható fotelben.

Mivel Püskiék nézetei körül időről időre fellángol a vita, érdemes felidézni a 82. utcai bolt életét. Ez volt a New York-i magyar élet központja, s aki betévedt, mindig kapott jó szót, új híreket, s ha rászorult, Ilus néni kiváló ebédjéből is részesült. Nemcsak Baránszky László meg Király Béla, Hámos László meg Csalog Zsolt volt itt gyakori vendég, hanem 1987-ben éppen itt ismerkedtem meg Vajda Mihállyal, a marxista másként-gondolkodóval is. S mialatt az MTI New York-i tudósítója a könyvespolcok között böngészett, a ház egy másik zugában Kocsis Zoltán ült az írásszerkesztő mellett, két koncert között illegális irodalmat gépelve. Tudni való, hogy egy évvel azelőtt itt, a Püski Kiadónál jelent meg Konrád György szamizdat-regényének, *A cinkosnak* első nyilvános kiadása, három évvel korábban pedig Duray Miklós híres könyve, a *Kutyaszorító*, majd 1989-ben az utóbbi második része. Ízelítőül még két cím 1985-ből: Ölvedi János: *Napfogyatkozás — Magyarok Szlovákiában*, Hőgye Mihály: *Utolsó csatlós? — Magyarország sorsa a második világháború végén*.

1989-ben Püskiék életében is változás jött, ki tudja, hányadszor. Hogy milyen ez az új korszak az ő életükben, már sokkal szélesebb körben ismert. Könnyen megtudhatja, aki betér Krisztina körúti könyvesboltjukba, ahol ma is ott serénykednek, ott beszélgetnek a vevőkkel, barátokkal napestig. Már ismét Budapesten jelent meg az ő kiadásukban az 1987-es lakiteleki találkozó jegyzőkönyve, s más, fontos művek, mint például Gombos Gyula: *A harmadik út* című könyve.

Így éltek ők együtt hat évtized magyar történelmével, szerény szolgálóiként és csöppet sem jelentéktelen szereplőiként. Köszönetet különösebben nem kérnek, gondolom, hiszen ha van beteljesedett, boldog élet, az övéké az kell, hogy legyen — minden küszködés, lemondás, szenvedés ellenére.

A magyar kultúráért felelős személyek tartoznak nekik köszönettel, önbecsülésből, a példa felmutatásának kötelességével. Ma hemzsegnék körülöttünk a frissen meggazdagodottak, akiknek eszükbe sem jut a magyar kultúra és gondolkodás támogatása, miközben az írók, a művészek és a minőségi kiadók helyzete szégyellni valóan nehéz. Jó megmutatni azt, hogy aki a maga erejéből emelkedik fel, nem kell, hogy szükségképpen önző legyen. Szolgálhatja közösségét is, amelyet maga mögött hagyott. Meglehet, így nem gyűjt mesés vagyont — de veszíteni sem fog, mert egyre gyarapodik körülötte a közösség, amely becsüli és megtartja, s kiejteni nem fogja soha.

Kodolányi Gyula